

Ron Dejvid

NJEN ŽIVOT

Ako proučavate kulturu i život Afroamerikanaca, ne proučavate neku regionalnu ili sporednu kulturu. Vi zapravo proučavate Ameriku.

Odgovor Toni Morison Čarliju Rouzu

Kloi Antoni Voford

Toni Morison se rodila kao Kloi Antoni Voford, 18. februara 1931, u Lorejnu, industrijskom gradiću u Ohaju. Otac Džordž je radio kao zavarivač u brodogradilištu u Džordžiji. Majka Rama Vilis Voford je bila iz Alabame. Majčin otac Džon Solomon Vilis je bio bivši rob koji je posedovao osamdeset i osam jutara zemlje u Alabami dok mu ih na prevaru nije uzela bela južnjačka gospoda. Gospodin Vilis je tada rešio da mu je dosta Juga i odveo je porodicu na Sever, u Lorejn, gradić zapadno od Klivlenda, na jezeru Iri. Lorejn je bio pun doseljenika iz Evrope i crnaca s Juga koji su došli da rade u čeličani.

Kloin otac Džordž je bio vredan čovek koji je istovremeno obavljao tri posla tokom Velike depresije. Odrastao je u Džordžiji, u atmosferi linča mladih crnaca. Svojoj deci je govorio da nikada neće biti harmonije između rasa zato što belci nemaju mozga da savladaju netrpeljivost kojoj ih uče od detinjstva.

Kloina majka Rama (slučajno odabrano biblijsko ime) osećala je da se ljudi koji su odrasli u rasističkom društvu mogu preobraziti obrazovanjem. (Ali nije očekivala da će se to uskoro desiti!)

Kloi, drugo od četvoro dece, beše tiha, povučena i volela je knjige. U tinejdžerskim godinama pročitala je remek-dela evropske književnosti. Volela je Dostojevskog i Tolstoj, a posebno englesku književnicu Džejn Ostin. „Te knjige nisu bile napisane za crnu devojčicu iz Lorejna, u Ohaju”, izjavila je za časopis *Newsweek* 1981, „ali su bile toliko veličanstvene da sam ih odmah shvatila.”

Kloi nikada nije razmišljala da postane spisateljica, ali je nesvesno upijala narodne priče i pesme koje su bile deo baštine crnaca s Juga. Jedna od pesama koja se pevala u majčinoj porodici počinjala je stihovima „Rovoam, jedini Solomonov sin”. Tu će pesmu Toni Morison iskoristiti za prekretnicu u jednom od svojih najpoznatijih romana.

Sa sedamnaest godina, Kloi je napustila Ohajo da bi upisala Univerzitet Hauard u Vašingtonu, Distrikt Kolumbija.

Univerzitet Hauard

Počeci Hauarda, koji su 1867. osnovali beli sveštenici, vezuju se za školu za crne propovednike koja je prerasla u jedan od najboljih koledža u zemlji. Bio je dom legendarnih

prosvetitelja, poput Alena Loka, filozofa i pesnika, predvodnika harlemske renesanse dvadesetih godina, i Sterlinga A. Brauna, pesnika i profesora koji je pomagao u nastanku afroameričke književne kritike. Među diplomcima s tog univerziteta su i bivši sudija Vrhovnog suda Targud Maršal, operna pevačica Džesi Norman i glumac Osi Dejvis.

Kloi je odabrala kao glavni predmet književnost, iako je četrdesetih godina dvadesetog veka svest o crnačkoj književnosti bila tek u povoju. Čak i na koledžu na kojem su studirali crnci, kao što je bio Hauard, nisu se mnogo čitali veliki pisci poput Lengstona Hjuza i Zore Nil Herston. Kloi je želela da bude plesačica, promenila je ime u Toni i pridružila se univerzitetškoj plesnoj trupi koja je išla na turneje po dubokom Jugu. Uvidevši kakav je život crnaca na Jugu, osetila je i ukus rasizma koji su morali da trpe njeni roditelji.

Pošto je diplomirala, upisala je postdiplomske studije iz književnosti na Univerzitetu Kornel. Njena teza – nagoveštavajući stil njenog pisanja i sklonost ka mračnoj tematici – bavila se temom samoubistva u romanima Vilijama Foknera i Virdžinije Vulf. Posle Kornela, Toni je predavala književnost na Južnjačkom univerzitetu Teksasa u Hjustonu, gde je počela da razmišlja o kulturi crnaca kao temi formalnih studija. „Pre toga, to je bilo samo na veoma ličnom nivou – mojoj porodici”, govorila je.

Toni se vratila na Univerzitet Hauard 1957. kao profesorka književnosti i upoznala je ljude koji će odigrati ključne uloge u borbi za jednakost Afroamerikanaca: radikalnog pesnika Amirija Baraku (koji se tada zvao Liroj Džouns), Endrua Janga, budućeg gradonačelnika Atlante i američkog ambasadora u Ujedinjenim nacijama i Stouklija Karmajkla (kasnije poznatog kao Kvame Ture), živahnog šaljivdžiju koji je stajao u prvim redovima borbe za građanska prava i u pokretu za oslobođenje crnaca šezdesetih godina.

Brak

Dok je predavala na Hauardu, Toni se zaljubila u mladog arhitektu s Jamajke Harolda Morisona. Venčali su se 1958. Prvi sin, Harold Ford, rodio im se 1961. Iako je nastavila da predaje, Toni je počela da oseća nemir. Pridružila se književnim grupama, ne zato što je želela da piše već zato što je htela da bude u društvu zanimljivih ljudi.

Svaki član grupe je morao da donese neku priču. Jedne nedelje je Toni ponestalo starih tekstova i, imajući na umu da mora brzo da napiše nešto novo, setila se razgovora koji je vodila u detinjstvu s jednom crnom devojčicom u Ohaju. Devojčica je rekla da je prestala da veruje u Boga jer, iako se dve godine moli da joj podari plave oči, Bog joj još nije uslišio želju. Morison je na brzinu napisala tu priču, pročitala je u grupi i stavila u fioku.

Dok je čekala drugo dete 1964, dala je otkaz na Hauardu i krenula na put po Evropi sa suprugom i sinom. Kada su se vratili, njihov brak se okončao. Kasnijih godina, kada bi razmišljala o tom periodu, na njega je gledala kao na vreme praznine i konfuzije:

Činilo se kao da mi ništa više nije ostalo, osim mašte. Nisam imala ni volju, ni sud, ni perspektivu, ni moć, ni autoritet, ni biće – samo taj brutalni osećaj ironije, melanholije i strahopoštovanja pred rečima.

Toni Morison se našla u položaju s kojim može svako saosećati: bez muža, s jednim detetom i drugim na putu, bez posla i izgleda da se zaposli.

Sa trideset i tri godine, depresivna i zbunjena, vratila se u roditeljsku kuću u Lorejn.

Sirakjus bluz

Ubrzo po rođenju drugog sina, Slejda Kevina, Morison je napustila Ohajo i otišla da radi kao urednica u gradiću Sirakjus, u Njujorku. Ujutru bi Harolda i Slejda ostavljala kod gazdarice i odlazila na posao. Kada bi se vratila, kao i sve zaposlene majke, spremala bi deci večeru i provodila s njima nekoliko sati dok ih ne uspava.

Iako je pune dve godine živela u Sirakjusu, nije stekla prijatelje. Radeći na poslu od devet do pet, podižući sinove i bez društvenog života, Morison je postajala sve depresivnija. Jedne noći, u mirnim satima dok su joj sinovi spavali, uzela je beležnicu i počela da piše. Dok je kroz sebe cedila reči, osećala je da bi pisanje moglo da bude način da pobegne od očajanja koje je osećala u tom hladnom, usamljenom gradu. Kako je pisala, njeni junaci su poprimali vlastiti život... i imali su svoje prohteve. Želeli su ili se činilo da žele (pitala se nije li poludela kada misli da reči na papiru mogu *poželeti* bilo šta) ostatke od priče koju je napisala pre više godina. I tako je tokom zime 1967. u Sirakjusu Toni Morison iskopala priču o devojčici koja se molila da ima plave oči...

Šta se odvijalo u glavi Toni Morison? Zašto žena od trideset i pet godina odjednom reši da piše roman? Zaista je trebalo da prođe nekoliko godina da shvati svoj put. Desećak godina kasnije, u intervjuu koji je 1978. dala Džejn Bejkerman za *Black American Literature Forum*, za nju je to i dalje bilo neobjašnjivo:

Živela sam u mestu u kojem ni sa kim nisam mogla da pričam, da vodim pravi razgovor. Bila sam takođe veoma nesrećna. Pa sam tako pisala, iz tog razloga.

A nekih petnaest godina kasnije, u intervjuu iz 1983, književnoj kritičarki Klauđiji Tejt je rekla:

Desilo se to posle smrti moga oca. Desilo se to posle razvoda. Dešavalo se to i u drugim prilikama. Sad znam kako to da osvestim u sebi, a da ne prolazim kroz sâm događaj. To je upravo ono što kaže Gitar [junak iz Solomonove pesme]: „Kada shvatiš sve to sranje, tada možeš da poletiš.”

Pošto bi čitav dan radila kao urednica, Toni Morison bi se svake večeri vraćala kući i pisala. Bez obzira na to da li će knjiga biti objavljena ili ne, znala je da ne može da prestane da piše taj... taj roman. Nazvala ga je *Najplavlje oko*.

Epilog: Njujork

Pošto ga je odbilo nekoliko izdavača, roman *Najplavlje oko* je izašao 1970. Toni Morison je u to vreme živela u Njujorku i radila kao urednica u izdavačkoj kući *Random House*. Prokrčila je sebi put u komercijalno odeljenje, gde je mogla da uređuje knjige istaknutih crnih autora (Muhamed Ali, Endru Jang i Andžela Dejvis, pored ostalih) i pomogne u karijeri perspektivnim crnim književnicama (poput Toni Kejd Bambare i Gejl Džouns). „Toni je učinila više da ohrabri druge crne književnike da objave svoje knjige nego svi ostali koje poznajem”, izjavio je Jang za *Newsweek*.

Najplavlje oko nije postiglo komercijalni uspeh, ali je prilično dobro prošlo među kritičarima. Tada još ni Toni Morison, a ni kritičari, nisu uviđali da će ona postati jedna od vodećih romansijerki svoga vremena. Ali to je malo značilo Morison, koja je otkrila svoju magiju.

Kroz staklo tamno...

Iako njen roman nije bio veoma uspešan, Toni Morison je iznenada postala autoritet kad je reč o crnačkoj kulturi. Objavljivala je članke i prikaze knjiga, ali se sve više brinula. Meseci su prolazili od izlaska *Najplavljeg oka*, a ona još nije imala ideju za novu knjigu. Možda je to bilo to – možda više nikada neće napisati roman?

Bilo je to početkom sedamdesetih godina. Pokret ženskog oslobođenja je jačao svoje uporište, ali se Toni Morison činilo da je on beznadežno kratkovid, okrenut belačkoj srednjoj klasi. To ju je toliko iritiralo da je u njoj zaiskrila ideja. Ove iznenada prosvetljene bele gospođe rešile su da je došlo vreme da žene počnu da se međusobno vole, da počnu da budu sestre i prijateljice. Ali šta je značilo to *da počnu*, pitala se Toni Morison? Čitavog života je pomagala porodici i prijateljima i oni su pomagali njoj. Sad je odlučila da pokuša nešto čega je do sada retko bilo – ili možda nikad – u američkoj prozi: da dubinski istraži prijateljstvo između dve crne žene.

Roman *Sula*, objavljen decembra 1973, doneo je Toni Morison nacionalno priznanje. Odlomak iz romana je objavljen u časopisu *Redbook*, a 1975. je nominovan za Nacionalnu književnu nagradu. Bilo je, međutim, i kontroverze kada je Sara Belkburn za *The New York Times Book Review* napisala da romanu nedostaje „bolna neposrednost” iz autorkine nefikcije.

Morison je razdražljivo odgovorila: „Ona spominje moj život. Za mene je on bolno neposredan.”

Crna knjiga i Solomonova pesma

Dva meseca posle izlaska romana *Sula*, *Random House* je objavio *Crnu knjigu*, koju je Bil Kozbi u predgovoru okarakterisao kao neku vrstu albuma kakav bi postojao

„da je neki stari crnac pre trista godina rešio da beleži svoja iskustva i sve što se dešavalo njegovom narodu”. Ovu antologiju trista godina života Afroamerikanaca sastavio je istoričar i kolekcionar Midlton „Spajk” Haris, a uredila – i nadahnula – Toni Morison.

Dok je radila na knjizi, Morison je sedela u Harisovom stanu i čitala novinske članke od pre dvesta i trista godina o torturi nad robovima. Među njima je našla i članak iz 1856. o odbegloj robinji koja je ubila svoju ćerku da je ne bi gledala kako se vraća u ropstvo. Godinama kasnije, ova nezamisliva epizoda postala je inspiracija za njen najhvaljeniji roman.

U međuvremenu, drugi roman se sklapao u njenoj glavi. Budući da je *Sula* privukla veliku pažnju zbog snažnih junakinja, urođeno nepredvidiva Toni Morison je rešila da napiše roman u kom vladaju *muškarci*.

Ali to je bio još jedan težak period u njenom životu. Imala je novčanih problema, stariji sin je previše energično ulazio u pubertet i otac joj je umro. Morison je otišla u Ohajo na njegovu sahranu i nije prestajala da razmišlja o njemu kada se vratila u Njujork. Dok je radila na novom romanu, u sebi je vodila duge razgovore s njim. Bila joj je potrebna očeva pomoć da napiše tu tešku novu knjigu o muškarcima. Rezultat je jedan od najupečatljivijih romana dvadesetog veka.

Završna pesma

Objavljivanje *Solomonove pesme* (1977) promenilo joj je život. Sa četrdeset i šest godina doživela je „uspeh preko noći”. *Solomonova pesma* je bio prvi roman nekog crnog književnika koji je ušao u izbor kluba Knjige meseca još od 1940. i *Domroca* Ričarda Rajta. *Solomonova pesma* je postala bestseler u džepnom izdanju, Morison je dobila priznanje Nacionalnog kruga književnih kritičara, a predsednik Džimi Karter ju je imenovao za članicu Nacionalnog saveta za umetnost.

Uprkos uspehu, Toni Morison je i dalje radila puno radno vreme za *Random House*, svakog petka je imala predavanja na Jeju i uspevala je svojim sinovima da bude i otac i majka. Jednog dana je, po izlasku trećeg romana, odvezla sina Harolda na Menhetn, na časove klavira, i potom se besciljno vozila po gradu da ubije vreme. Dok je prolazila pored knjižare *Doubleday*, primetila je veliki niz knjiga u izlogu. Trebalo joj je nekoliko trenutaka da prepozna korice *Solomonove pesme*, s velikim natpisom: „Trijumf Toni Morison”.

Književna novotarija, medijski događaj

Vrebajući priliku za svoju sledeću knjigu, Toni Morison je počela da duboko razmišlja i istražuje put do novog romana. Toliko drugačijeg od prethodnih dela, toliko smelog, toliko... Nijedan romansirer koji drži do sebe ne bi ozbiljan književni roman zasnivao na

drevnoj afričkoj narodnoj priči koju bi većina ljudi – momentalno –prepoznala kao jednu od onih šašavih priča čika Remusa,² zar ne?

Autori u Americi obično ne postaju medijske zvezde. Norman Mejler nikada nije imao svoju liniju najk patika sa cenom od preko stotinu dolara (“Air Mailers”?). Džojks Kerol Outs niko nikada nije molio da vodi šou-program *Saturday Night Live*. Ali vesti o Toni Morison su se pratile kao da je rok zvezda. Nije ona bila „samo” spisateljica – bila je slavna ličnost. A *Tar Baby* nije bila samo knjiga već medijski događaj.

Posle izlaska tog romana, Toni Morison je ostvarila i vrhunski znak uspeha u Americi: „Hoćete li stvarno staviti na naslovnu stranu časopisa sredovečnu, sedokosu, obojenu gospođu?”, pitala je ona. Marta 1981, postala je prva crnkinja koja se pojavila na naslovnoj strani *Newsweek*-a. Bila je najveća književna zvezda posle Hemingveja. Nakon *Newsweek*-ove naslovnice, svuda su počeli da se objavljuju članci o njoj. Ljudi su bili zadivljeni rasponom njenih aktivnosti: podizala je dva sina, radila je puno radno vreme kao urednica u izdavačkoj kući, predavala je na fakultetu, napisala je četiri romana – zvali su je Superženom! Roman *Tar Baby* je ostao četiri meseca na bestseler listama, iako je za većinu kritičara bio razočaranje.

Sanjajući Emeta

Pošto je dvadeset godina pomagala u nastanku i rađanju afroameričke književne revolucije sedamdesetih godina, Toni Morison 1983. godine napušta *Random House*. Sledeće godine postaje profesorica na Katedri za društvene nauke „Albert Švajcer” na Državnom univerzitetu Njujorka u Olbaniju.

Upravo u Olbaniju počinje da piše prvu dramu.

Emet Til beše crni tinejdžer iz Čikaga koga su, dok je bio u poseti svome stricu u Misisipiju 1955, optužili da je zviždao za jednom belkinjom. Dečaka, koji je imao samo četrnaest godina, upucali su u glavu i bacili u reku. Belce osumnjičene za njegovo ubistvo oslobodila je porota sastavljena isključivo od belaca. Zbog svoje flagrantne brutalnosti i nepravde, ubistvo Emeta Tila je postalo događaj posle koga se stvaraju prvi začeci pokreta za građanska prava. U njenoj drami, pod naslovom *Sanjajući Emeta*, Emetu Tilu je dozvoljeno da govori u svoju odbranu. Probuđen je iz mrtvih da bi svojim rečima opisao sopstveno ubistvo...

Pripadala je životu, ne umetnosti

Sledeće veliko delo Toni Morison ima korene u nasilnom istorijskom incidentu – u priči o ženi koju je pročitala dok je istraživala za *Crnu knjigu*. Robinja iz Kentakija, Margaret Garner, pobegla je 1856. sa plantaže svoga gospodara sa četvoro dece preko zamr-

---

² Zbirka priča prikupljenih od crnaca s američkog Juga, prvi put objavljena 1881. Priče objedinjuje fiktivni pripovedač i bivši rob, čika Remus. (*Prim. prev.*)

znutog kanala reke Ohajo u Sinsinati. Kada su je lovci na odbegle robove konačno otkrili, pokušala je da ubije svoju decu kako se ne bi vratila užasima ropstva. Godinama pošto je pročitala vest o njoj, Toni Morison je želela da napiše vlastitu priču o Margaret Garner, ali nije mogla. Nije izlazila iz nje. Zaključila je da se priča naprosto ne dâ napisati. Pripadala je životu, ne umetnosti. A onda ju je napisala.

Voljena (1987) je brzo proglašena za njen najmoćniji roman. Džon Lenard ga je nazvao „remek-delom”. Romansirerka Margaret Atvud je napisala da „svestranost [Toni Morison] i njen tehnički i emotivni opseg kao da nemaju granica”.

Uprkos pohvalama, *Voljena* nije uspela da uđe ni u izbor za Nacionalnu književnu nagradu, ni za priznanje Nacionalnog kruga književnih kritičara. Januara 1988, grupa od četrdeset i devet afroameričkih pisaca i kritičara potpisala se ispod teksta u *The New York Times Book Review*-u, kojim se odaje priznanje dostignuću Toni Morison i oštro kritikuju „stari dobri momci” iz žirija za ove nagrade što nijedno priznanje nisu dodelili književnici.

Roman *Voljena* je 31. marta 1988. dobio Pulicerovu nagradu. „Drago mi je da su dozvolili vrednostima knjige da isplivaju na površinu i da je žiri Pulicerove nagrade jedino to uzeo u obzir”, rekla je. Potom je, nimalo iznenađujuće, počela da radi na novom romanu...

Džez... i BAM!

Mnogo godina pre nego što je počela da piše *Voljenu*, Toni Morison je bila u prilici da prelista knjigu Džejmsa van der Zija *Harlemska knjiga mrtvih*, zbirku fotografija preminulih crnih Njujorčana nastalih tokom dvadesetih godina. Jedna od fotografija koja ju je zaintrigirala bila je ona s osamnaestogodišnjom devojkom u mrtvačkom kovčegu. U propratnom tekstu je objašnjeno da je devojka plesala na „iznajmljenoj zabavi”³ kada je upucana...

Nasuprot nedvosmislenim pohvalama kritike za *Voljenu*, reakcije na *Džez* su bile razočaravajuće. Uprkos mlakim prikazima, činilo se da svi očekuju mišljenje Toni Morison povodom svake teme. I ona ih tu nije razočarala, delila je svoja gledišta o svemu, od nereda u Los Anđelesu 1992. do tinejdžerske trudnoće. Potom – BAM!

7. oktobra 1993, Nobelov komitet Švedske akademije je proglasio Toni Morison za dobitnicu nagrade u kategoriji književnosti.

Njen govor na dodeli nagrade u Švedskoj akademiji – o jeziku, njegovom kvarenju i odgovornosti onih koji ga koriste – uskomešao je duhove. „Prvi put u pamćenju Ministarstva spoljnih poslova”, javljao je Džon Lenard, „publika je, nemoćna da se odupre, po drugi put ustala i dugo aplaudirala.”

Bila je prva Afroamerikanka koja je dobila Nobelovu nagradu za književnost.

³ Ponekad nazivana i „kućna zabava”, društveno okupljanje po zgradama u Harlemu, s iznajmljivanjem muzičara, za koje se tokom zabave skupljao novac. Imale su veliku ulogu u razvoju džeza i bluza između dva svetska rata. (*Prim. prev.*)

Šta je bilo posle: požar i *Raj*

Dve nedelje pošto je dobila Nobelovu nagradu, kuću Toni Morison je zahvatio požar i ona je izgorela do temelja. Počela je da radi na novom romanu.

Knjiga je bila inspirisana nepoznatim delom američke istorije. Posle Građanskog rata, bivši robovi putuju kroz retko naseljene zapadne države – one koje obično identifikujemo sa kaubojima – da bi podigli grad za crnce. Naseljenici su dali oglas u novinama u kom pozivaju crnce da se pridruže novoj zajednici... uz zagonetno upozorenje: „Dođite spremni, ili nemojte uopšte dolaziti.”

Dva prikaza u *The New York Times*-u! Stranica i po u *The New York Times Book Review*-u! Naslovna strana i tekst od sedam stranica u časopisu *Time*! Pet stranica u *New Yorker*-u! Dve stranice u časopisu *Essence*! Televizijski intervju od sat vremena sa Čarlijem Rouzom! Dvadesetominutno repovanje s Edom Bredlijem u emisiji “60 minutes”! Do januara 1998, prikazi romana *Raj* (ili članci o njemu) pojavili su se u skoro svakom časopisu i novinama u Sjedinjenim Državama.

Šta su svi ti prikazi govorili?

Bili su toliko pomešani da se čovek pita da li su kritičari čitali istu knjigu! *Raj* je bio iskasapljen u jednom i glorifikovan u drugom prikazu. Jedan kritičar je napisao da je to najprijemčivija knjiga Toni Morison, a drugi da je to njena najteža knjiga. Dva vodeća kritičara su se razišla čak i u vezi sa temom u prvoj rečenici („Najpre su upucali belu devojkicu”).

U osnovi: malo ko je od prvih prikazivača znao o čemu se radi u romanu. *Raj* je možda bilo jedno od najfascinantnijih prozних dela ikada napisanih – i to je istina! – ali većina ljudi ga nije razumela.

Opra Vinfri i kasnija dela

Dok je Toni Morison šest godina pisala roman *Raj*, afroamerička televizijska voditeljka i medijski mogul Opra Vinfri prihvatila ju je kao neku vrstu svetinje. Opra je promovisala njene knjige, Toni Morison je bila gošća u njenoj televizijskoj emisiji, a zajedno su 1998. producirale film po romanu *Voljena*. Koliko god namere bile dobre, izgleda da je film više obeshrabrio nove čitaoce nego što ih je privlačio... ali nemojte da vas to zaustavi! *Voljena* je jedan od trijumfa savremene književnosti.

Sledeći roman Toni Morison – *Ljubav* – izašao je šest godina posle *Raja*, 2003.

Milosrđe je objavila 2008.

Četiri godine kasnije, 2012, objavila je *Dom*.

A 2015, nepresušno plodna Toni Morison objavljuje *Bože, pomoz detetu*, svoj jedanaesti roman. [...] Svaki od potonjih romana sadrži moćne i dugačke delove pune lepote, ali je prerano upoređivati ih sa *Voljenom* ili *Solomonovom pesmom*. U svakoj od tih knjiga postoje trenuci u kojima osećamo kao da je Morison izašla iz romana da nam se direkto obrati.

Takođe ja napisala i libreto za dve opere: *Margaret Garner* (2005; po muzici Ričarda Danijelpora), zasnovanu na istoj istorijskoj junakinji koja ju je nadahnula da napiše *Voljenu*, kao i interaktivni muzički narativ *Dezdemon* (2011). Njenoj Dezdemoni, žrtvi iz Šekspirovog *Otela*, dozvoljeno je da „uzvrati” Otelu (i Šekspiru!). Dezdemoni i drugim junakinjama, nevidljivim u Šekspirovoj drami, dodeljeni su glasovi u ovoj jedinstvenoj produkciji.

Pored romana, eseja, drama i opera, Toni Morison je pisala i knjige za decu zajedno sa mlađim sinom Slejdom, slikarom i muzičarem koji je preminuo 22. decembra 2010. u četrdeset i petoj godini.

(S engleskog preveo Predrag Šaponja)

